

ARAP BAHARI'NIN BÖLGESEL ETKİLERİ VE TÜRKİYE

PROF. DR. MUHİTTİN ATAMAN

Öğretim Üyesi ASBÜ

“

2019 yılında bölgenin pek çok ülkesinde görülen kitle gösterileri bize Arap Baharı sürecinin tetiklediği değişim dalgasının bitmediğini göstermektedir. Dolayısıyla Arap Baharı'nın bölgede ciddi bir değişim gerçekleştirmesi hâlâ mümkündür.

”

Modern Ortadoğu tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan Arap isyanlarının ve devrimlerinin üzerinden on yıl geçti. Olayların patlak vermesinden sonra bölge halklarının kapsamlı bir değişim beklentisi vardı ancak bu müspet beklenti gerçekleşmedi. Bazı bölgesel ve küresel aktörlerin olayların seyrine müdahale etmesinden, özellikle 2013 yılı ortalarında etkili olmaya başlayan devrim karşıtı müdahalelerden sonra Arap Baharı'nın bütün kazanımları ortadan kalktı ve Arap Baharı kısa süre içerisinde “Arap Kışı”na döndü. Ancak bununla birlikte, 2019 yılında bölgenin pek çok ülkesinde görülen kitle gösterileri bize Arap Baharı sürecinin tetiklediği de-

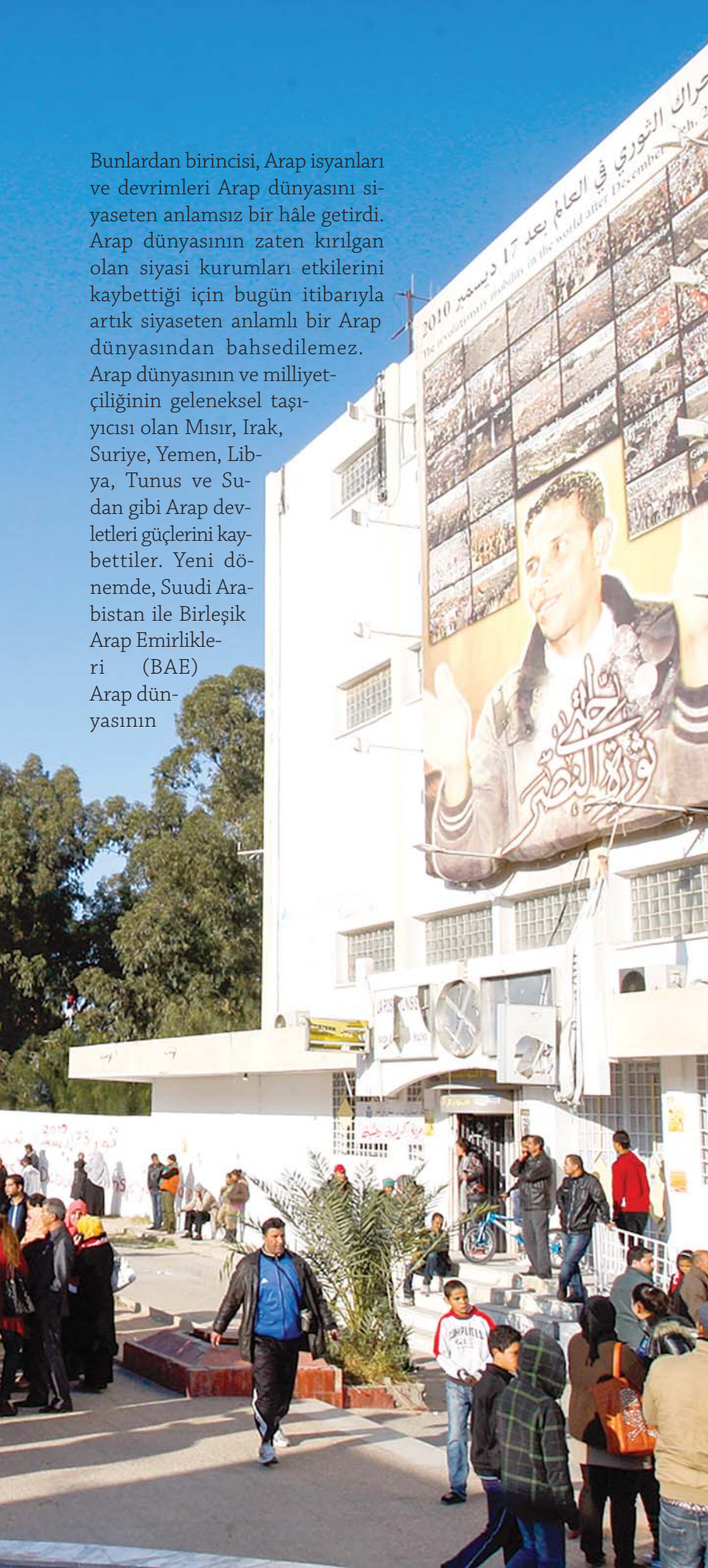
ğişim dalgasının bitmediğini göstermektedir. Dolayısıyla Arap Baharı'nın bölgede ciddi bir değişim gerçekleştirmesi hâlâ mümkündür.

ARAP BAHARI'NIN KALICI ETKİLERİ

Bugünden bakıldığında başarısız olduğu iddia edilen Arap Baharı'nın, Ortadoğu bölgesi için çok önemli kalıcı bazı sonuçları oldu.

Bunlardan birincisi, Arap isyanları ve devrimleri Arap dünyasını siyaseten anlamsız bir hâle getirdi. Arap dünyasının zaten kırılğan olan siyasi kurumları etkilerini kaybettiği için bugün itibarıyla artık siyaseten anlamlı bir Arap dünyasından bahsedilemez. Arap dünyasının ve milliyetçiliğinin geleneksel taşıyıcısı olan Mısır, Irak, Suriye, Yemen, Libya, Tunus ve Sudan gibi Arap devletleri güçlerini kaybettiler. Yeni dönemde, Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) Arap dünyasının

liderliğini üstlenmeye çalıştılar ancak siyasi kurumları, askerî güçleri ve ideolojik söylemlerinin yetersizliği dolayısıyla etkili olamadılar. Bu süreçte Arap dünyası zaten kırılğan olan kurumlarını kaybetti.

İkinci olarak, Arap isyanları ve devrimleri Arap sokaklarının psikolojisini ciddi bir şekilde değiştirdi, bölgenin geleceğini etkileyecek şekilde Arap halklarının siyasi farkındalığını artırdı. Bir örnek vermek gerekirse Suudi Arabistan'a bakmak yeterli olacaktır. Arap isyanlarının etkisiyle Suudi Arabistan toplumunda önemli bir değişim ve çeşitlilik yaşanmaktadır. Bugün itibarıyla Suudi Arabistan toplumunda, geleneksel kabilevi ve dinsel kimliğinin dışında kendisini liberal, reformist, demokrat, milliyetçi veya seküler olarak tanımlayan geniş bir kitle vardır. Öte yandan, farklı Ortadoğu devletlerinde ve Batılı ülkelerde yaşayan geniş bir Suudi Arabistan diasporası oluşmuş durumdadır. Diğer ülkelerde yaşayan Suudi vatandaşları er ya da geç kendi ülkelerinin iç siyasetlerine daha fazla etki edeceklerdir.

Üçüncü olarak, Arap dünyasının zayıflamasıyla birlikte ortaya çıkan güç boşluğunu İsrail devleti doldurdu. İsrail, Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı konjonktürden en fazla faydalanan devlet oldu. Arap devletleri ve bölgenin İran ve Türkiye gibi Arap olmayan devletleri yüksek bir maliyet ödemek zorunda kalırken İsrail, Arap Baharı'nın net kazananı olarak ön plana çıktı. Ağır sıklet Arap ülkeleri güç kaybedince ve kendi içlerindeki sorunlarla boğuşunca İsrail de tarihindeki en rahat dönemine gir-

miş oldu. Netice itibarıyla İsrail'in işgalci ve yayılmacı politikalarına karşı çıkacak ve Filistin halkının meşru haklarını savunacak bir Arap devleti kalmadı. Bunun da bir sonucu olarak İsrail devleti, BAE ve Bahreyn gibi bazı Arap devletleriyle ilişkilerini resmileştirdi ve normalleştirdi.

Ayrıca, Donald Trump yönetiminin de zorlamasıyla dışa bağımlılığı fazla olan bazı Arap ülkeleri ABD ve İsrail'in himayesinde bir "küre ittifakı" oluşturdu. Aslında statükodan yana olan bu ülkeler, değişimden yana olan bölgesel aktörlere karşı bölgede müdahaleci ve revizyonist bir siyaset izlemeye başladılar.

Trump döneminde sümen altı edilen Kaşıkçı dosyasının Biden yönetimi tarafından yeniden değerlendirilmesi ve sonuçların kamuoyuyla paylaşılması Suudi yönetimine ciddi bir uyarı mahiyetindedir. Biden yönetimi, ABD'nin bölgedeki devletlerle ilişkilerini yeniden kalibre edeceğini açıkladı. Bu değişime paralel olarak bölge devletleri de dış politikalarını yeniden yapılandırmak zorunda kaldılar.

Ancak bu ittifak Joe Biden'ın ABD başkanı olarak göreve başlamasından hemen sonra ciddi bir sarsıntı ile karşı karşıya kaldı. Çünkü Biden, Trump'ın bu devletlere ve rejimlere verdiği açık çeki geri çekeceğini ve hukuksuz davranışlarının hesabının sorulacağını ilan

etti. Bu bağlamda, Trump döneminde sümen altı edilen Kaşıkçı dosyasının Biden yönetimi tarafından yeniden değerlendirilmesi ve sonuçların kamuoyuyla paylaşılması Suudi yönetimine ciddi bir uyarı mahiyetindedir. Biden yönetimi, ABD'nin bölgedeki devletlerle ilişkilerini yeniden kalibre edeceğini açıkladı. Bu değişime paralel olarak bölge devletleri de dış politikalarını yeniden yapılandırmak zorunda kaldılar. Mesela Körfez ülkeleri, daha önce ileri sürdükleri 13 talepten hiçbirisini karşılamadığı hâlde Katar ile ilişkilerini normalleştirmek zorunda kaldı. Benzer şekilde, Libya'daki darbeci General Halife Hafter'e en fazla destek veren devletlerden biri olan Mısır, Libya krizinde Trablus'taki Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile ilişkilerini geliştirmeye başladı ve hatta Trablus'taki büyükelçiliğini açacağını duyurdu.

Dördüncü olarak, Arap isyanlarının ve devrimlerinin asıl taşıyıcılarının

başında gelen Arap dünyasındaki ana akım İslami hareketler ötekleştirildi ve hatta terör örgütleri olarak ilan edildi. BAE, Mısır ve Suudi Arabistan rejimleri Müslüman Kardeşler ve Hamas gibi ona yakın bir çizgide bulunan İslami hareketleri ötekleştirdi, hatta bazı devletler bunları terör örgütü olarak ilan etti. BAE, Suudi Arabistan ve Mısır öncülüğündeki bu devletler ana akım İslami hareketlere destek veren devletlere karşı da sert bir tavır takındı. Örneğin, bu devletlerin 2017 yılında Katar'a karşı aldıkları sert tavır ve uyguladıkları ambargonun temel nedenlerinin başında Katar'ın bu hareketlere verdiği destekti.

Önümüzdeki yıllarda da ana akım İslami hareketleri kendi rejimlerinin geleceği için hayati birer tehdit olarak algılayan kişisel ve ailevi rejimlerin, bölgesel istikrarsızlığa katkı sağlamaya, iç aktörleri yabancılaştırarak dışa bağımlı kalmaya ve "İslamcı terörizm" adı altında bölgedeki Müslüman halkları

cezalandırmaya devam etmeleri muhtemeldir. Batı dünyası başta olmak üzere çok sayıda ülkedeki İslam karşıtlığı dalgası ile birlikte düşünüldüğünde bu konunun bölge devletleri tarafından istismar edileceğini tahmin etmek zor değildir.

Beşinci olarak, Arap isyanları ve devrimleri sonrası dönemde Arap devletlerindeki siyasal sistemlerin çökmesi dolayısıyla ortaya çıkan güç boşluğunu dolduran aktörlerin başında şiddet kullanan devlet-dışı aktörler gelmektedir. Ortadoğu'da şiddet kullanan devlet-dışı aktörlerin sayıları, siyasal etkileri ve kontrol alanları ciddi oranda arttı. Öyle ki benzeri görülmemiş bir şekilde geniş topraklarda hâkimiyet kurmaya kadar gittiler. Hizbullah ve Hamas gibi daha eski aktörlerin yanında Arap Baharı sonrası dönemde DEAŞ, Ensarullah (Husiler), Haşdi Şa'bi, YPG/SDG, HTŞ, Suriye Millî Ordusu (SMO) ve Hafter milisleri gibi çok sayıda devlet-dışı silahlı aktör bölgesel siyaseti etkilemeye ve dahası şekillendirmeye başladı. Bölgede devletlerin otorite kaybıyla birlikte değerlendirildiğinde devlet-dışı aktörlerin güçlerinin ve etkilerinin artması bölgenin daha da büyük bir istikrarsızlık içine gireceğine işaret edebilir.

Son olarak, Arap isyanları ve devrimleri sonrası dönemde Ortadoğu'da ortaya çıkan Suriye, Libya ve Irak gibi bazı krizlerdeki gelişmelerin Türkiye'nin siyasal bağımsızlığına ve ülkesel bütünlüğüne doğrudan bir tehdit oluşturması dolayısıyla Türkiye'nin bölge siyasetinde önemli bir değişim yaşandı. Tehditleri bertaraf

etmek için müttefiklerinden gerekli desteği alamayan Türkiye, özellikle savunma sanayindeki gelişmelerin de katkısıyla etkili bir şekilde sert güç kullanmaya başladı. Özellikle Suriye ve Libya'daki askerî müdahaleleri sonrasında sahadaki denklemleri tamamen değiştiren Türkiye, oyun değiştirici rollerle Ortadoğu'nun vazgeçilmez aktörlerinden biri hâline geldi.

Genel olarak bakıldığında, Ortadoğu'da çok kapsamlı bir yapıbozumuna (deconstruction) yol açan ve bu manada çok etkili olan Arap Baharı'nın, bölgesel ve küresel aktörlerin müdahaleleri neticesinde bir yeniden yapılanma (reconstruction) konusunda başarılı olamadığı görülür.

ARAP BAHARI SÜRECİ VE SONRASINDA TÜRKİYE'NİN GÜÇLENEN ROLÜ

Kendi ülkelerinde şiddete maruz kalan ve serbest bir şekilde yaşama imkânı bulamayan milyonlarca Arap, Türkiye'ye göz etmek zorunda kaldı. Bugün itibarıyla sahip oldukları televizyon kanalları, dergiler, gazeteler ve sosyal medya platformları üzerinden etkili olan Arap diasporasının faaliyetleri dolayısıyla İstanbul, Arap dünyasının en fazla arttığı merkezlerden biri hâline geldi. Yaşanan bu gelişmelerden sonra bölgesel güç dengesinin şekillendiricisi ülkelerden biri olan Türkiye, gerçek manada bir Ortadoğu ülkesine dönüştü. Bu da son dönemde izlediği "iliş-

kilerini çeşitlendirme" politikasının bir sonucu olarak görülebilir.

Öte yandan, başlangıçta Arap isyanlarına ve devrimlerine daha çok insani endişelerle yaklaşan Türkiye, bazı bölge devletlerinin ve küresel aktörlerin kendisi ötekileştirmesinden, bölge siyasetinden tecrit edilme çabalarından ve kendisini tehdit eden terör örgütlerinin ortaya çıkmasından sonra güvenlik ve güç merkezli bir siyaset izlemeye başladı. Türkiye'ye yönelik bu baskı politikası Türkiye'nin kendi ayakları üzerinde durmasını sağlayacak bazı önemli adımları atmasına neden oldu. Özellikle savunma sanayi alanında yaptığı yatırımlarla hem etkili askerî müdahalelerde bulunmaya hem de müttefiklerine stratejik silah temin etme yolunda önemli bir mesafe aldı. Daha önceki dönemle kıyaslandığında Arap Baharı sonrasıdaki gelişmelerin yol açtığı sorunların Türkiye'ye bölgeye açılma imkânı sağladığı da söylenebilir.

Genel olarak bakıldığında, Ortadoğu'da çok kapsamlı bir yapıbozumuna (*deconstruction*) yol açan ve bu manada çok etkili olan Arap Baharı'nın, bölgesel ve küresel aktörlerin müdahaleleri neticesinde bir yeniden yapılanma (*reconstruction*) konusunda başarılı olamadığı görülür. Arap Baharı pek çok ülkede sarsılmaz denilen otoriter rejimleri yıktı ancak yıkılan rejimlerin yerine güçlü ve istikrarlı devlet otoritelerini ikame edemedi. Ortadoğu'daki değişim sürecinin daha bitmediği dikkate alındığında orta ve uzun vadedeki sonuçlarının ne olacağını da şimdiden kestirmek pek mümkün değildir. ■